

Radmila Kajmaković

ETNOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U DONJEM PODRINJU*

Severoistočna Bosna, predeo omeđen rekama Savom sa severa i Drinom s istoka, te planinom Majevicom sa zapada i juga, po etničkom sastavu seoskog stanovništva, kao i po privredno-geografskim osobinama predstavlja celinu u okviru koje je moguće izdvojiti tri etnografske i geografske oblasti: Semberiju, plodnu ravnicu na severu oblasti Podgorinu Majevice, zapadno i jugozapadno od Semberije, poznatu po voćarstvu i stočarstvu, i Donje Podrinje, koje se nalazi na jugoistoku oblasti i istovremeno čini prelaznu zonu između navedene dve oblasti. Reka Drina, koja čini istočnu granicu oblasti, i njene ade dale su Donjem Podrinju neka specifična obeležja, a preko Drine primani su i uticaji iz susedne Srbije, sa kojom su oduvek postojale žive društvene i ekonomske veze.

Kako su sve tri oblasti i u prošlosti činile, a i danas čine, jednu širu administrativnu celinu (župa u srednjem veku, nahija, odnosno kadiluk u periodu turske vlasti, a kasnijim periodima srez, a sada skupštinu opštine Bijeljina). to se i ime najveće i najznačajnije oblasti — Semberija — vrlo često u narodu prenosilo na ceo kraj.

Administrativni i privredni centar sve tri oblasti je grad Bijeljina, čije se ime prvi put pominje 1437. godine.¹ Od 1533. godine Bijeljina, koja se tada zvala Četvrtkovište, sedište je istoimene nahije, iz čega se zaključuje da je u srednjem veku oblast bila posebna župa, s obzirom da je turska administracija obično zadržavala srednjovekovne administrativne granice.² U Bijeljini su se od najranijih vremena ukrštavali putevi iz dolina reka Drine i Bosne za krajeve preko Save. U XVI veku ona se nalazila na veoma značajnoj saobraćajnici nazvanoj »Dubrovački put«, »koji vodi iz Hercegovine, Klisa, Dubrovnika i Bosne prema budimskoj i temišvarskoj krajini i stoji kao derbent na javnom putu prema račanskoj skeli«.³ Drugo gradsko naselje u predelu, Janja, koja se spominje kao kasaba veoma kasno, tek 1767. godine, nikada nije imalo šireg značaja za okolna sela.⁴

Do pre desetak godina čitava severoistočna Bosna je u etnološkoj literaturi bila skoro potpuno nepoznata. Poslednjih godina,

*Muzej istočne Bosne, uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za naučni rad SRBIH i stručnu pomoć Zemaljskog muzeja u Sarajevu (rukovodilac istraživanja bio je autor ovog rada), obavio je etnološka istraživanja u Donjem Podrinju.

objavljivanjem monografija dve veće oblasti, Majevice⁵ i Semberije,⁶ kao i nekoliko manjih radova, ta praznina je unekoliko popunjena. Međutim, nijedan od ovih radova nije obuhvatio i Donje Podrinje. Etnološkim istraživanjem Donjeg Podrinja, potpuno neispitane oblasti između Majevice i Semberije, upotpuniće se etnološko poznavanje severoistočne Bosne. Ovom temom, etnološkim proučavanjem Donjeg Podrinja, prvi put su, iako delimično, obuhvaćena i gradska naselja u oblasti, Bijeljina i Janja. Privredno-ekonomske i društvene veze između susednih gradova i sela uvek su bile vrlo žive, a uticaji koji dolaze iz grada u selo značajni. Rukovođeni tim saznanjem, iako sa veoma skromnim sredstvima, u okviru date teme, obavili smo samo najnužnija, po našem shvatanju, proučavanja gradskih naselja.

Etnološko proučavanje Donjeg Podrinja imalo je karakter fundamentalnih istraživanja, kojima je cilj sakupljanje što većeg broja podataka kako bi se ustanovile etnološke karakteristike oblasti. Naime, oblast u narodu nazvana Donje Podrinje, koja obuhvata sela južno od varošice Janje na levoj obali Drine do sela Branjeva, dosad je u etnološkoj nauci bila potpuno nepoznata. Stoga je osnovni zadatak obavljenih naših ispitivanja bio sakupljanje što šireg obima karakterističnih podataka kako bi se, pre svega, mogla tačno ustanoviti oblast istraživanja, njene granice, kao i etnološke karakteristike njenog stanovništva.

Rad na temi obavljala su dva stručnjaka, Radmila Kajmaković, muzejski savjetnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, i Salih Kulenović, kustos Muzeja istočne Bosne u Tuzli. Terenskoistraživački rad obuhvatio je poreklo stanovništva i etničku prošlost, te tradicionalni život i kulturu, u okviru čega su obavljena istraživanja tradicionalne narodne privrede, naselja i arhitekture, te društvenog života, običaja i verovanja.

Kako je Donje Podrinje u etnološkoj literaturi dosad potpuno nepoznato, jedan od zadataka našeg istraživanja bio je određivanje njegovih granica sa zapadne i južne strane. S obzirom da je reka Drina prirodna granica s istočne strane, a prethodno obavljena proučavanja susedne Semberije utvrdila su južnu granicu prostiranja Semberije do varošice i reke Janje, to je ovim ujedno određena i severna granica Donjeg Podrinja.

U cilju utvrđivanja prostiranja oblasti obavljena su rekognosciranja u sledećim selima Donjeg Podrinja i Podgorine Majevice: Ruhotina, Johovac, Batar, Glavičice, Obrijež, Čengiđ, Bjeloševac, Kacevac, Banjica, Donja Pilica i Donja Trnova. U svim ispitanim selima sada živi srpsko stanovništvo.

Rezultat etnoloških istraživanja, kao i prirodno — geografski uslovi, pokazali su da oblast Donjeg Podrinja sačinjavaju sela: Batar, Glavičice, Johovac i Ruhotina, te pojedini zaseoci sela Obrijež i Čengiđ, dok ostala ispitivana sela pripadaju majevičkoj Podgorini. Stoga smo u daljem radu produbljivali istraživanja samo u navedenim selima Donjeg Podrinja.

Sudeći po materijalnim tragovima, proučavana oblast bila je naseljena od najranijih vremena. Današnje stanovništvo, međutim, sve materijalne ostatke ranijeg stanovništva pripisuje Madžarima, što je poznato u čitavoj severnoj Bosni i severnoj Srbiji.

Za vreme rimske vladavine ovim krajevima oblast je pripadala provinciji Panoniji⁷ i kroz nju je prolazio značajan put od mora za Sirmium. U srednjem veku oblast je naizmenično ili potpadala pod ugarsku vlast ili je bila u sastavu nemanjičke Srbije, a samo jedno kratko vreme bila je u sastavu bosanske države.⁸ U srednjem veku, pored Bijeljine, koja se spominje u dva navrata (1437. i 1446. godine⁹), više puta se spominju Glavičice (prvi put 1375. godine) kao dubrovačka kolonija.¹⁰ Poznato je da su Dubrovčani u svim svojim naseobinama podizali katoličke crkve, pa je logično pretpostaviti da se i srednjovekovna katolička crkva »Santa Maria in Campo«, čije je postojanje utvrđeno samo po istorijskim izvorima, nalazila na teritoriji tadašnjih Glavičica. Jedini dosad poznat stećak (nažalost, bez natpisa) u ovoj oblasti takode se nalazi u groblju sela Glavičica. Toponim Varošište u današnjim Glavičicama verovatno čuva sećanje na srednjovekovnu dubrovačku koloniju Glavičice, a svi navedeni tragovi (arhivski podaci o naselju i crkvi, stećak i toponim) danas svedoče o životu Glavičica u srednjem veku.

O etničkoj pripadnosti srednjovekovnog stanovništva Donjeg Podrinja zasada nemamo direktnih podataka, ali s obzirom da u široj oblasti severoistočne Bosne ima stećaka sa natpisima koji su pisani slovenskim jezikom i ćirilskim pismom, iz čega se zaključuje da je ovo stanovništvo bilo slovensko, to isto možemo pretpostaviti i za srednjovekovno stanovništvo Donjeg Podrinja.

Pretpostavlja se da je čitava severoistočna Bosna potpala pod tursku vlast oko 1521. godine.¹¹ U prvom popisu stanovništva, obavljenom 1533. godine, ne spominje se nijedno selo iz ove oblasti, dok se u popisu iz 1548. godine spominje selo Gornja i Donja Ruhotina. Ipak do najnovijeg vremena podaci o oblasti su više nego oskudni i mi praktično nemamo mogućnosti da istorijskim izvorima proverimo narodnu tradiciju, pa ćemo se u tom cilju morati služiti komparativnim metodom.

O samom naselju Bijeljini u turskom periodu ima povremenih vesti, na osnovu kojih se može pratiti njen razvoj od malog sela Četvrtkovišta do razvijenog gradskog naselja orijentalnog tipa, kakvom Bijeljini vide njeni hroničari u prvoj polovini XIX veka. Postepeno, ona se formira u kasabu sa jasno izdvojenim stambenim (mahala) i poslovnim (čaršija) delom, i temelji se na zanatskom načinu proizvodnje, razvijenoj trgovini i karavanskom saobraćaju, a ujedno predstavlja i upravni i kulturno-društveni centar cele regije.

Godine 1533. Bijeljina se spominje kao selo Četvrtkovište sa samo 13 muslimanskih kuća, 7 samaca (mudžerreda) i jednim vojnim licem (džundija).¹² Prema popisu od 1548. godine, Četvrtkovi-

šte je još uvek selo, mada je broj stanovnika narastao na 90 muslimanskih kuća i 66 samaca. Tek 1580. godine ono je carskom naredbom dobilo pazarni dan i godišnji sajam i upisano je u defter kao kasaba, to jest steklo je status kasabe, iako je još uvek imalo seosku privredu 13. Istim aktom nadenno je da se u naselju obavlja džuma, što znači da je već postojala džamija, te da naselje postane sedište kadije. Tek iz popisa od 1600—1604. godine vidi se da je naselje dobilo fizionomiju kasabe, jer je, pored poljoprivrede, imalo i razvijeno tržište, a među popisanimima prvi put se spominju i zanatlije, i to: jedan kovač, dva dundžera, tri krojača i jedan tabak.¹⁴

Samo ime naselja, Črtvrtkovište, po mišljenju nekih autora, i nastalo je u srednjem veku po danu održavanja pazarnog dana, a mesto se podudara sa trgovom koji su Turci tu zatekli¹⁵. Prema tome bi i naziv Črtvrtkovište za današnju Bijeljinu značio da je u srednjem veku na tom mestu održavan pazarni dan četvrtkom, pa bi to ujedno bio i najstariji podatak o održavanju pazarnog dana-sajma u ovoj oblasti.¹⁶ Danas se nedeljni sajmovi (pazarni dani) održavaju utorkom i subotom, dok se godišnji sajmovi-vašari održavaju na Panteline (9. VIII) i Mitrovdan (8. XI).

Ionako oskudni podaci o Bijeljini iz XVII veka su kontradiktorni: godine 1655. fra. Marijan Maravić beleži da Bijeljina ima 150 muslimanskih kuća, a samo devet godina kasnije, 1664. godine, po Evliji Čelebiji, Bijeljina ima 500 kuća i pet mahala.¹⁷ Smatramo da bi poverenje trebalo pokloniti prvom podatku.

Nagli prekid u razvoju ne samo gradskog naselja nego i šire oblasti nastupio je početkom XVIII veka austro-turskim ratovima. Godine 1716. Bijeljina je potpuno razorena. Tom prilikom uništena je i džamija sultana Sulejmana (za koju se smatra da je nastala pre 1566. godine) i banja. Obe ove zgrade bile su sazidane od tesanog kamena i služile su i kao odbrambeno utvrđenje, pošto Bijeljina nije imala utvrđeni grad.¹⁸ Nova vlast razvija naselje po svojim potrebama i ukusu. Već godine 1735. Bijeljina ima 70 domova i crkvu «sa zidovima od plota oblepljenog zemljom».¹⁹ Godine 1739. granica turske se pomera na Savu. Kratki period od 26 godina nije ostavio traga u fizionomiji naselja, koje je i u kasnijim periodima orijentalnog tipa.

U drugoj polovini XVIII veka Bijeljina doživljava znatan napredak, i 1783. godine ima 200 muslimanskih i 15 hrišćanskih kuća, kao i dve džamije i tri kafane.²⁰

Tendencija razvoja naselja traje i kroz XIX i XX vek sve do naših dana.

Pred austrougarsku okupaciju Bijeljina ima 200 muslimanskih i 150 srpskih kuća, pet džamija, te »nov dvor Mahmut-paše Vidajića i jedan šanac u vreme Karadorđevo iskopan, sa dva topa za šenluk«.²¹ U to vreme mesto je poznato po trgovini; izvozi se žito, koža, vuna, stoka i svinje.²²

Austrougarskom okupacijom, 1878. godine, javljaju se nove tendencije u razvoju tipa varoši: nove javne i upravne zgrade podižu se u stilu secesije i klasicizma, i grad se postepeno razvija pod srednjoevropskim uticajem, dok stari deo varoši ostaje po izgledu i funkciji kasaba orijentalnog tipa sa čaršijom u centru, gde se sastaju brojni lokalni putevi i ulice u pijace, na kojima se dva puta nedeljno održavaju pazari poznati po svojim zemljoradničkim proizvodima.

Čaršiju, koja predstavlja poseban građevinsko-urbanistički prostor, sačinjavali su dućani, uglavnom drveni, sa ćepencima. Glavno zanimanje gradskog stanovništva bilo je zanatstvo i trgovina poljoprivrednim proizvodima, koji su se, kao što smo napred rekli, i izvozili. Među zanatima najstariji i najrazvijeniji bio je opančarski. Godine 1928. Bijeljina s okolnim selima imala je 150 opančara, 20 stolara, 20 bravara, 150 kovača, 200 kolara, 10 sajđžija, 5 bačvara, 50 obučara, 10 kobasičara, 25 mesara, 10 kazandžija, 25 pekara, 25 terzija i abadžija i 2 tkača, te 85 trgovina.²³ Pored zanatstvom i trgovinom, jedan deo gradskog stanovništva bavio se i poljoprivredom.

Porodični život odvijao se u stambenim delovima grada — mahalama, u kojima su preovladivale kuće orijentalnog tipa, često ograđene visokim zidom. Kuće po mahalama bile su polubrvnare, polučatmare ili bondručare, a ređe od opeke.

Posle socijalističke revolucije dolazi do postepenog ali konačnog prekida sa tradicionalnom kasabom Bijeljinom i svim vidovima njenog života. Bijeljina izgledom, i u načinu života, postaje savremen grad sa širokim ulicama i mnogim lepim javnim i privatnim zgradama. Na mestu stare čaršije razvija se savremeni poslovni centar, zanati doživljavaju svoje poslednje dane, a snažan zamah u privredi uzima industrija bazirana na naprednoj poljoprivredi okolnih sela.

Kao što smo napred rekli, podaci o selima Donjeg Podrinja iz perioda turske vlasti više su nego oskudni. U popisu od 1548. godine javlja se selo Donja i Gornja Ruhotina. Sudeći prema poreskim obveznicima iz tog popisa, selo je tada bilo brojno: imalo je 1 primicura i 54 doma hrišćana sa 1 baštinom te 14 domova i 2 samca muslimana. Popisan je takode i jedan mlin.²⁴ Podatak o Radomanu, koji je zabeležen kao »došlac«, indirektno nas obaveštava o postojanju starosedelaca u selu, što bi upućivalo na zaključak da je selo starije od njegovog prvog pomena. Istovremeno zanimljivo je da se srednjovekovno naselje Glavičice uopšte ne spominje, iz čega bi se moglo pretpostaviti da u to vreme nije bilo naseljeno.

Godine 1573. selo Donja i Gornja Ruhotina bilo je u sastavu zijameta nekog Hasana, sina Mehmed-begova.²⁵

U sledećem popisu, obavljenom 1600—1604. godine, selo Donja i Gornja Ruhotina je znatno poraslo: zabeležen je jedan primicur i

95 domova sa 45 baštine hrišćana, te 5 domova sa jednom baštinom i 2 čitluka muslimana.²⁶

Selo Ruhotina spominje se i godine 1711. u popisu bosanskih spahija koji su te godine bili sa turskom vojskom na reci Prutu. Među popisanimima bio je i Ali muteferija, bosanski teftedar iz Gornje Ruhotine.²⁷

U toku prvog srpskog ustanka čitavo Donje Podrinje je teško stradalo, stanovništvo prebeglo u Srbiju ili uključeno u ustanak. Godine 1807. selo Glavičice, između ostalih, potpuno je spaljeno, a stanovništvo izbeglo u Srbiju, delimično, a preostalo poubijano ili odvedeno u roblje.²⁸

Slična stradanja doživelo je stanovništvo Donjeg Podrinja i prilikom ustanka 1875. godine.²⁹

Donje Podrinje je u čitavom periodu turske vlasti povremeno poprište ratnih razaranja, što je uz česte epidemije »kuge«³⁰ (kako su nazivane različite epidemije koje su u tom periodu oko 70 puta harale Bosnom), izvor stalnih kretanja stanovništva, iseljavanja i naseljavanja, što je izazvalo prekide u razvoju naselja. O tome, pored naseljavanja na pustu zemlju i krčenja šume radi zasnivanja naselja kako su po narodnoj tradiciji nastala naselja, svedoče i brojni lokaliteti nekadašnjih naselja, koje današnje stanovništvo naziva: kućerine, stare kuće, gradine, crkvišta, staro selo, varošište, krčevine i zbijeg.

Narodna tradicija i ovde, kao i u čitavoj severnoj Bosni, staro stanovništvo naziva Madžarima, iako istorijski izvori ne pokazuju da je u srednjem veku na ovoj teritoriji živeo madžarski etnički elemenat, ali je oblast u to vreme povremeno potpadala pod ugarsku vlast. Međutim, održavanje termina Madžari za srednjovekovno stanovništvo daje osnova pretpostavci da nije bilo prekida u kontinuitetu stanovništva od srednjeg veka do danas.

Iako oskudni, podaci o stanovništvu iz perioda rane turske vlasti omogućavaju izvesna saznanja. Na osnovu činjenice da u prvom popisu iz 1533. godine nema podataka o poreskim obveznicima iz Donjeg Podrinja može se pretpostaviti da je oblast u vreme turskog osvajanja prilično zapustela, te da se deo stanovništva za izvesno vreme sklonio izvan oblasti. Tek sledeći popis beleži i stanovnike (poreske obveznike) iz sela Gornja i Donja Ruhotina. To selo je, u poredenju s ostalim selima u severoistočnoj Bosni, prilično brojno. Njegovi stanovnici, hrišćani i Muslimani, takođe zaključujemo, različitog su porekla. Podatak o »došlacu Radomanu« obaveštava nas da u selu ima i starosedelaca i doseljenika, a podatak o primičuru nas upućuje na zaključak da je doseljeničko stanovništvo, ili jedan deo njegov, naseljen iz južnih dinarskih krajeva, odakle su se naseljavali vlasii — stočari.

Podatak da je već 1548. godine u Donjoj i Gornjoj Ruhotini bilo muslimana (kao što je bilo i u drugim selima severoistočne Bosne), obaveštava nas da je i ovde proces islamizacije otpočeo neposredno posle turskih osvajanja, pa se može pretpostaviti da je među muslimanima bilo i domaćeg islamizovanog stanovništva.

Kao što je rečeno, taj prvi podatak o stanovništvu iz perioda rane turske vlasti već beleži, među hrišćanskim stanovništvom, i doseljenike iz južnih, dinarskih oblasti. Naseljavanje hrišćanskog stanovništva iz južnih planinskih oblasti, koje je otpočelo turskim osvajanjem produžice se kroz čitav period turske vlasti, a u isto vreme trajaće i iseljavanje, i to naročito u toku ratova. U XIX veku bila su dva talasa masovnog iseljavanja srpskog stanovništva. U toku prvog srpskog ustanka stanovništvo Donjeg Podrinja priključilo se ustanicima i zajedno sa njima vodilo borbe protiv Turaka i na svome tlu.³¹ Sve je to izazvalo i teške odmazde po slomu ustanka, tako da su sela spaljena, stanovnici izbegli u Srbiju ili odvedeni u roblje. U toku ustanka 1875. godine stanovnici Donjeg Podrinja takođe su, kao granična oblast, teško stradali, pa je deo stanovništva prebegao opet u Srbiju.³² U oba ova ustanka naročito je stradalo selo Glavičice.³³ Migranti iz svih seoba, kako u XIX veku tako i ranije, delimično su se, posle smirivanja prilika, odnosno posle prestanka uzroka migracije, vraćali u oblast, vrlo često i u isto selo. Međutim, u narodnoj tradiciji o poreklu stanovništva zadržaće se poslednja etapa seobe.

Naša istraživanja porekla današnjeg stanovništva ne mogu se smatrati potpunim s obzirom da nismo bili u mogućnosti da utvrdimo poreklo svakog pojedinačnog roda, (a to nismo učinili ne samo zato što su sredstva za ispitivanja bila više nego skromna nego i zato što je tradicija o poreklu mnogih porodica već zaboravljena). Ipak među ispitanim preovlađuju doseljenici iz Birča i Hercegovine (što je, u stvari, ista metanastazička struja), zatim doseljenici iz okolnih podmajevičkih i majevičkih sela, među kojima takođe preovlađuju doseljenici iz dinarskih predela,³⁴ kao što je to i među semberskim stanovništvom.³⁵ Manji broj sebe smatra doseljenicima iz Srbije, za koje, kao što je napred rečeno, u većini slučajeva možemo zaključiti da su inverzne struje, a najviše je onih koji sada ne znaju poreklo svoga roda.

Iako ispitivanje porekla stanovništva u Bijeljini tek predstoji, u mogućnosti smo da damo neke globalne podatke o njenom stanovništvu. Kao što se iz prethodnog izlaganja može uočiti, Četvrtkovište, odnosno Bijeljina, od prvih vesti iz turskog perioda naseljena je muslimanima, koji i danas čine većinu bijeljinskog stanovništva. Ne može se utvrditi poreklo tada popisanog stanovništva, ali se može pretpostaviti da je među njima bilo i doseljenika i domaćeg islamizovanog stanovništva, jer se smatra da je proces islamizacije otpočeo ubrzo posle osvajanja.

Prema delimičnim ispitivanjima D. Urošević, obavljenim tridesetih godina XX veka, u to vreme među bijeljinskim Muslimanima bilo je »starih« (starinačkih) porodica, kao i doseljenika iz susednih krajeva, te Zvornika, istočne Bosne, Hercegovine i Srbije.³⁶

Proučavajući na osnovu službenih turskih dokumenata migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u severoistočnu Bosnu, koja su obavljena po odluci konferencije evropskih garantnih sila (Carigrad 1862. godine), Š. Hodžić navodi »Spisak muhadžira (doseljenika) koji se nastaniše u gradu Bijeljini u Zvorničkom sandžaku i broj njihovih domova i osoba«. Ovaj spisak sadrži imena 57 muškaraca nastanjena u 23 doma (od toga 14 lica u 6 domova Cigana) nastanjenih u Bijeljini iz Užica. Prema Hodžićevim ispitivanjima od doseljenika navedenih u tom spisku u Bijeljini danas žive porodice: Alibegović, Abdurahmanović (Zarić), Berberović, Hasanović, Huseinović (Šapčani), Kundrudžić, Salihbegović, Šapčani, Rešidović i Grapčanović (poslednji omaškom autora ispušteni). Istoj migracionoj struji iz Srbije pripadaju i današnje bijeljinske porodice, koje su se ovde naselile kasnije. To su Bašići, Čbuković, Dizdarevići, Ibršbegović, Isići, Kantardžići, Kahrmanović, Krajnovići, Pandžići, Paprike, Redžepović, Salihović, Saračević i Topalović, naseljeni iz Brezova Polja, te Ibršimović, Salihagić i Tabaković naseljeni iz Kozluka.^{36a}

Ne može se pouzdano utvrditi od kada Srbi počinju da se naseljavaju u Bijeljini, ali postoji podatak da je 1735. godine u Bijeljini bilo 70 pravoslavnih domova.³⁷ Godine 1783. u Bijeljini je bilo 15 »hrišćanskih« domova,³⁸ i od tada u svim daljim pomenima bijeljinskog stanovništva broj Srba raste. Najstarije srpske porodice u današnjoj Bijeljini poreklom su iz Hercegovine, ali su najbrojniji doseljenici iz susednih sela.³⁹

Nema podataka da je hrvatsko stanovništvo naseljavalo Bijeljini i okolna sela u periodu turske vlasti. Prema izveštaju Biskupa Ogramića iz 1675. godine, tada u Bijeljini nije bilo katolika, niti katoličke župe.⁴⁰ Ni sedamdesetih godina XIX veka nije bilo katolika u Bijeljini.⁴¹ Oni se verovatno počinju doseljavati odmah posle austrougarske okupacije 1878. godine, jer je tek 1885. godine osnovana katolička župa.⁴²

Krajem prve polovine XIX veka u Bijeljini se počinju naseljavati Jevreji Sefardi, koji su se uglavnom bavili trgovinom. Nešto posle njih naseljavaju se iz Sarajeva i Travnika takode Sefardi, trgovci i zanatlije, a posle austrougarske okupacije naseljavaju se Jevreji Aškenazi.⁴³ Godine 1941. skoro svi bijeljinski Jevreji su poubijani.

U periodu od poslednjih sto godina zbile su se značajne promene u tradicionalnom načinu života, izazvane snažnim društveno-ekonomskim promenama. Prilike koje su vladale u čvrstim okvirima ranijeg feudalnog društva počele su da se menjaju u periodu austrougarske okupacije prodiranjem kapitalističkih odnosa na selo,

koji postepeno razaraju patrijarhalni način života i dovode do raslojavanja sela. Posle revolucije i oslobođenja nastaju novi socijalistički društveno-ekonomski odnosi, te usled snažnog ekonomskog razvoja, prosvetnog i kulturnog napretka, proces napuštanja tradicionalnog patrijarhalnog načina života ulazi u završnu fazu; nastaju bitne promene kako u načinu života, ličnim i porodičnim odnosima tako i u materijalnoj i duhovnoj kulturi ovog stanovništva.

Ispitivanje socijalnih odnosa pokazalo je da patrijarhalni način života na selu uglavnom nestaje. Poslednji njegovi tragovi mogli su se zapaziti još u periodu pre početka masovnog odlaženja na rad u inostranstvo. Velike patrijarhalne zadruge južnoslovenskog tipa, koje su naročito bile poznate i razvijene kod stanovništva dinarske oblasti, postojale su do početka ovoga veka i ovde. Po svojim osnovnim karakteristikama ova zadruga odgovara već poznatom južnoslovenskom tipu patrijarhalne zadruge. Sada ima još po koja sinovska zadruga, ali većina stanovništva živi sada u inokosnim porodicama.

Kako je ovo stanovništvo doseljavalo u manjim grupama (po tradiciji dolazila su obično dva do tri brata ili rođaka iz dinarskih oblasti na »pusto zemljište«, odnosno u šume i krčenjem zasnivali okućnicu), to ovde, koliko se zna, nije bilo niti je moglo biti većih srodničkih organizacija analogno plemenu ili bratstvu u dinarskim oblastima, ali je srodnička povezanost izrazita i to po muškoj liniji srodstva. Kao i u ostalim krajevima sa srpskim stanovništvom, i ovde je kumstvo, kao oblik veštačkog srodstva, bilo značajan faktor u međusobnim odnosima.

Narodni pravni običaji, potisnuti poslednjih sto godina pisanim zakonima i državnim odredbama, po svojim opštim karakteristikama ne razlikuju se od odgovarajućih običaja dinarskog stanovništva zadržanih uglavnom u tradiciji, kao što su predanja o krvnoj osveti kao uzroku migracija. Toponim Kneževo brdo u Ruhotini podseća na tradiciju ustanove kneza kao seoskog glavarara.

Proučavanje groblja dalo je zanimljive rezultate: značajno je istaći da su groblja stanovnika ovih sela na starim sepulkralnim mestima, čiji se kontinuitet čuva još od srednjeg veka (koliko se bez arheoloških istraživanja može zaključiti), a možda i od ranije. Naime, stanovnici sela Glavičice i Batra sahranjuju svoje mrtve na srednjovekovnoj nekropoli, na kojoj je još uvek sačuvan jedan stećak, dok se stanovnici sela Ruhotina i Johovac koriste takođe starim sepulkralnim lokalitetom »Crkvine« u Obriježi. Ovaj podatak značajan je ne samo kao dokaz kontinuiteta u sepulkralnim mestima od srednjeg veka do danas nego može poslužiti i u širim razmatranjima za dokaz o kontinuitetu stanovništva ove oblasti uopšte.

Iako su groblja za šire teritorijalne zajednice, čak za više sela, u okviru pojedinog groblja postoji rodovska poдела. Osim toga, u

selu Ruhotini zaselak Bjelačke ukopava svoje mrtve u groblje sela Čengići, dok Bobari iz Batra imaju svoje posebno rodovsko groblje na svojoj zemlji.

Zajedničko sahranjivanje po rodovima je, kako je to Erdeljanović zaključio, takođe karakteristika dinarskog stanovništva.⁴⁴ Sahranjivanje na svojoj zemlji je stara praksa, potvrđena mnogim primerima u srednjem veku u Bosni, dok se do današnjih dana održalo samo u slivu Drine, a krajnja severna granica su sela u Donjem Podrinju o kojima smo napred govorili.

Upoređujući narodne običaje stanovništva Donjeg Podrinja s odnosnim običajima stanovništva susednih oblasti, Majevice i Semberije, evidentno je da i po tradicionalnim narodnim običajima Donje Podrinje predstavlja prelaznu oblast između ove dve. Naime, po svom poreklu stanovništvo Semberije, Majevice i Donjeg Podrinja je najvećim delom iz dinarskih oblasti, pa je i u običajima zadržalo znatne dinarske karakteristike. Međutim, dinarsko stanovništvo, došavši u severoistočnu Bosnu, razvijalo se u drugom pravcu prilagodavajući se novim uslovima u novoj sredini, koja se znatno razlikuje od matice doseljavanja. Zbog toga, kako je konstatovao M. Filipović, srpsko stanovništvo u severoistočnoj Bosni (Majevice, Semberiji i Podrinju) čini jednu širu etničku grupu, koja je srodna po poreklu.⁴⁵ U okviru te grupe, po nekim svojim karakteristikama, izdvajaju se posebne manje grupe Majevičana, Semberaca, Podrinjaca. Stanovništvo Majevice i Semberije pored mnoštva podudarnosti u narodnim običajima, ima i neke zajedničke običaje, za koje je Filipović naglasio da su karakteristični za Majevicu, kao što su: »prodavanje deteta« u bolesti, velike babine, obavljanje dvostrukog slavinskog obreda ako su slava i preslava istog dana, pravila o »jedžecima« u posmrtnim običajima, »činiti kletav« i običaji nasleđivanja slave sa zemljom.⁴⁶ Sve ove običaje konstatovali smo i kod stanovništva Donjeg Podrinja. Međutim, stanovništvo Semberije se po običajima razlikuje od stanovništva Majevice po znatnim uticajima Semberaca u običajima, iz Semberiji susedne Mačve i Srema,⁴⁷ kao što su običaji: ostavljanje crne marame na grobu kao znak žalosti, opasivanje crkve i podizanje »bandere« uoči Đurđevdana. Sve ove običaje konstatovali smo i kod stanovništva Donjeg Podrinja.

Stanovništvo Donjeg Podrinja ima običaja koji postoje i kod stanovništva Majevice, ali ne i kod Semberaca. To je, na primer, običaj sahranjivanja, ili podizanja spomenika, na svojoj zemlji, odnosno u svom dvorištu u blizini kuće i puta, a izvan zajedničkog groblja.

Po svojim opštim karakteristikama, tradicionalni narodni običaji stanovništva Donjeg Podrinja predstavljaju simbiozu dinarskih običaja s običajima panonskog tipa (pod uticajem Semberije i Mačve), koja se formirala pod dugotrajnim društveno-ekonomskim i drugim živim vezama između ovih susednih oblasti. Ova simbioza

evidentna je u svim značajnim običajima: novogodišnjim, ženidbenim, te brojnim običajima vezanim za stoku i stočarstvo. Dinarska komponenta kod današnjeg stanovništva evidentna je kako u materijalnoj tako i u duhovnoj kulturi, pa i u narodnim običajima, iako se ovo stanovništvo danas znatno razlikuje od Dinaraca po navedenim običajima. Ta dinarska komponenta stanovništva Donjeg Podrinja, konstatovana još od XVI veka (o čemu svedoči primičur u Gornjoj i Donjoj Ruhotini), osvežavana je svakim novim doseljnjem iz dinarskih oblasti kroz čitav period turske vlasti. Zbog toga je ova dinarska komponenta i danas evidentna u narodnim običajima stanovništva Donjeg Podrinja.

NAPOMENE:

- 1 Handžić A., Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku, POF XII—XIII, Sarajevo, 1965, 46
- 2 Šabanović H., Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1959, 173.
- 3 Handžić, n. d., 53.
- 4 Ibidem, 71.
- 5 Filipović S. M., Majeвица s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba, ANU BiH, Djela XXXIV, Sarajevo, 1969, str. 268.
- 6 Kajmaković R., Semberija — etnološka monografija, GZM XXIX, Sarajevo, 1974, str. 122.
- 7 Kiepert H., Formae orbis antiqui, Berlin, 1901, karta XVII.
- 8 Čorović V., Teritorijalni razvoj bosanske države u srednjem veku, Glas SAN CLVII, II raz., 85, Beograd, 1935, 10.
- 9 Handžić, nav. d., 46; Dinić M., Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni, SAN, Pos. izd. CCXL, Beograd, 1955, 37.
- 10 Kovačević-Kojić D., Gradska naselja srednjovekovne bosanske države, Sarajevo, 1978, 60.
- 11 Handžić, n. d., 47.
- 12 Ibidem, 52.
- 13 Ibidem, 47.
- 14 Ibidem, 55—56.
- 15 Kovačević-Kojić D.: O srednjovekovnom trgu na mjestu današnjeg Sarajeva, Zbornik Filozofskog fakulteta u Sarajevu, XI—I, Beograd, 1970.
- 16 Kajmaković R.: Tradicionalno i savremeno u seoskim skupovima u Semberiji, Novopazarski zbornik 2, Novi Pazar, 1978, 184.
- 17 Jeremić R.: Prilozi istoriji zdravstvenih i medicinskih prilika u Bosni i Hercegovini, Beograd, 1951, 30; Čelebija E., Putopis, II, Sarajevo, 1954, 60.
- 18 Kreševljaković H.: Banje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1952, 117.
- 19 Ruvarac D.: Mitropolija beogradska oko 1735. godine, Spomenik SAN XLII, II raz., 37, Beograd, 1905, 203.
- 20 Pantelić D.: Pokret u severozapadnoj Srbiji... Glas SAN CXXXVIII, Beograd, 1930, 139.
- 21 Kovačević T.: Opis Bosne i Hercegovine, 61.
- 22 Giljferding: Putovanje po Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji, 331.
- 23 Savić: Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda, 218.
- 24 Handžić, n. d., 57.
- 25 Ibidem, 67.
- 26 Ibidem, 58.
- 27 Skarić V.: Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine, GZM 1930, 92.

- 28 Čubrilović V.: Bosansko Podrinje i prvi srpski ustanak, Zbornik u slavu Filipa Višnjića i narodne pesme, Beograd, 1936, 124; isti, Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi, Beograd, 1939, 20, 21, 36, 38, 66, 68, 70, 109, 111, 112, 130.
- 29 Čubrilović V.: Bosanski ustanak 1875—1876, SAN, Pos. izd. LXXXIII, Beograd, 1930, 87—88.
- 30 Jeremić R.: Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka, Zagreb, 1935, 17; Mihajlović V.: Epidemije kuge u Bosni i Hercegovini, Slavonsiji i Hrvatskoj 1813—1818, Acta historica medicinae pharmaciae veterariae, Anno I, MCMCXI, 85—88.
- 31 Čubrilović: vidi nap. 24.
- 32 Ibidem, nap. 25.
- 33 Čubrilović: Prvi srpski ustanak, 68; isti, Bosanski ustanak, 88.
- 34 Filipović, Majeвица 33—43.
- 35 Kajmaković, Semberija, 16—18.
- 36 Urošević D.: Bijeljina, Prilozi poznavanju gradova u našoj zemlji, Posebna izdanja Geografskog društva, 11, Beograd, 1931, 53.
- 36a Hođić S.: Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u Sjeveroistočnu Bosnu između 1788—1862 godine, članci i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne, II, Tuzla, 1958, 89—91.
- 37 Ruvarac, nav. delo.
- 38 Pantelić, nav. delo, 139.
- 39 Urošević, nav. delo, 53.
- 40 Kajmaković, Semberija, napomena 38.
- 41 Blau O.: Reisen ... 181—2.
- 42 Soljić M.: Bijeljinska Gospa Fatimska kraljica Orijenta, Bijeljina, 1974, 96.
- 43 Urošević, nav. delo, 54.
- 44 Erdeljanović J.: Neke crte u formiranju plemena kod dinarskog stanovništva, Glasnik geografskog društva 5, Beograd, 1921, 71.
- 45 Filipović, Majeвица, 206.
- 46 Kajmaković, Semberija, 120.
- 47 Ibidem, 120.

VOLKSKUNDLICHE FORSCHUNGEN IN UNTEREM DRINATAL

Es werden die Resultate von einem Teil der volkskundlichen Forschungen die in unterem Drinatal, in Nordostbosnien, unternommen wurde, hier veröffentlicht. Besondere Aufmerksamkeit wurde dabei der Geschichte des Landes, der Herkunft der Bevölkerung, dem gesellschaftlichen Leben und den Gebäuden gewidmet. In die Untersuchungen wurde auch die Stadt Bijeljina einbezogen, da die Beziehungen der umliegenden Bevölkerung zu dieser Stadt rege und nicht ohne Folgeerscheinungen sind.

Die Bevölkerung in unterem Drinatal gehört einer breiteren völkischen Gruppe die in Nordostbosnien ansässig ist. Sie stammt vorwiegend aus der Region der Dinarischen Alpen, und wurde hier während der Türkenherrschaft angesiedelt. Die dinarische Kultur ist daher hier evident, trotzdem sich das Volk mit der Zeit an die neue Umgebung angepasst und somit sich auch dem Einfluss der pannonischen Kultur unterzogen hat.